

- Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- KULONEN, ULLA-MAIJA 2010: *Fonesteemit ja sananmuodostus. Suomen kontinuatii- visten u-verbijohdosten historiaa*. Suomi 197. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- LEINO, ANTTI 2007: *On toponymic constructions. As an alternative to naming patterns in describing Finnish lake names*. Studia Fennica Linguistica 13. Helsinki: Finnish Literature Society.
- NIKKILÄ, OSMO 1998: *Nopea → nopsa, selkeä → selvä*. Suffiksinvaihto ja suomen sanojen etymologiointi. – Urho Määttä & Klaus Laalo (toim.), *Kirjoituksia muoto- ja merkitysoipista* s. 77–101. Folia Fennistica & Linguistica 21. Tampere: Tampereen yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos.
- NIRVI, R. E. 1981: *Petojen nimitykset kosinta- ja hääsana-astossa*. Suomi 123:3. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- PAUNONEN, HEIKKI 2010: *Stadin mestat. Ikkunoita Helsingin ja sen asukkaiden historiaan ja nykyisyyteen*. Helsinki: Edico.
- RUOPPILA, VEIKKO 1943–1947: *Kotieläinten nimitykset suomen murteissa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 222. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Päivityksiä suomen ja sukukielen esihistoriaan

Riho Grünthal & Petri Kallio (toim.): *A linguistic map of prehistoric Northern Europe*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 266. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura 2012. XXVIII + 370 s.
ISBN 978-952-5667-42-4.

Riho Grünthalin ja Petri Kallion toimittaman artikkelikokoelman välittömimpänä virikkeenä on ollut Suomen Akatemian rahoittama tutkimusprojekti ja sen yhteydessä Rakveressä vuonna 2008 järjestetty monitieteinen symposiumi. Laajemmin katsoen tämä kirja ja siinä käyty keskustelu liittyy kuitenkin pitkään ja merkittävään suomalaisten ja suomalais-ugrilaisten esihistorian tutkimustraditioon, jonka viime vuosikymmenten virstanpylväitä on ollut esimerkiksi Lammilla vuonna 1997 järjestetty suomalaisten juuria pohtiva symposiumi (Fogelberg toim. 1999). Historiallisen kielentutkimuksen ja historiatie-

teiden, ennen muuta arkeologian välistä vuoropuhelua on käyty lähes niin kauan kuin ”Suomen suvun juuria” on vakavasti otettavien tieteellisten menetelmin tutkittu tai ”alkukotia” etsitty. Jonkinlainen (tutkimus)poliittinen tilaus suurelle synteeseille on yhä olemassa, vaikka yhä selvemmäksi käy, että etnisten ryhmien historian ja alkuperän, kielten historian ja kosketusten sekä arkeologian tutkittavissa olevien kulttuurien (kulttuuripiirteiden, kulttuuristen prosessien) välillä ei ole selkeitä yksi yhteen -suhteita.

Kirjan aloittaa Riho Grünthalin kirjoittama johdanto, jossa esitellään ja taustoitetaan kirjan sisältöä; olennaisinta tässä ovat runsaat kirjallisuusviitteet ja tutkimushistoriallisten kytkösten kuvaukset. Tätä seuraa yksitoista arkeologien ja kielentutkijoiden kirjoittamaa artikkelia järjestyksessä, jota äkkinäisen lukijan on hieman vaikea ymmärtää – ilmeisesti ne

etenevät maantieteellisesti Suomesta yhä laajemmille tai kaukaisemmille alueille.

Arkeologien kirjoittamien artikkelien tieteellistä painoarvoa en ole täysin pätevä arvioimaan, mutta erittäin mielenkiintoisia ne ovat. Mika Lavento ("Cultivation among hunter-gatherers in Finland – evidence of activated connections?") pohdiskelee maanviljelyksen tuloa Suomeen ja tähän liittyvän arkeologisen aineiston tulkintaa; kieliin tai kieliyhteisöihin liittyvät päätelmät jäävät hyvin varovaisiksi. Charlotte Damm ("From entities to interaction: Replacing pots and people with networks of transmission") puolestaan esittää – varovasti ja varauksin – esimerkiksi – miten arkeologiassa voitaisiin staattisten "kulttuurien" tai "kulttuurikompleksien" sijasta kohdistaa huomio prosesseihin ja niissä toimiviin ihmisiin. Esimerkiksi niin sanottu asbestikeramiikka eli asbestin lisääminen astioiden saveen edellytti verkostoja, joissa sekä tekninen osaaminen (tai osaajat) että materiaalit liikkuivat, toisin sanoen sekä kauppayhteyksiä että mahdollisesti myös avioliittoja yhteisöjen välillä. Näin asbestikeramiikka kulttuuri-ilmionä on yhteisöjen ja niiden kielten ja etnisyydenkin kannalta eri tasolla kuin esimerkiksi niin sanottu tekstiilikeramiikka, astioiden kuvioiminen tekstiilipainanteilla (innovaatio, joka on saattanut syntyä eri puolilla itsenäisesti tai levitä hyvinkin pinnallisten kontaktien myötä), eikä pelkkä keramiikkalöytöjen luokittelu eri tyyliin ja niiden mukaisesti "kulttuureihin" kerro koko totuutta. (Charlotte Damm on muuten teoksen kirjoittajista ainoa naispuolinen. Vaikuttaa siltä, että esihistorian tutkimus, etenkin kielitieteellinen, on naisistuvissa humanistisissa tieteissä yhä silmään pistävän miesvaltainen ala.)

Arkeologian ja kielitieteen tulosten yhteensovittelun pitkät perinteet huipentaa Asko Parpolan mittava artikkeli "Formation of the Indo-European and Uralic (Finno-Ugric) language families

in the light of archaeology: Revised and integrated 'total' correlations". Siinä kehitellään edelleen Parpolan jo useamman vuosikymmenen ajan yhdessä arkeologi Christian Carpelanin kanssa (ks. esim. Carpelan, Parpola & Koskikallio toim. 2001) rakentelemaa (esi)historiallismaantieteellistä synteesiä indoeurooppalaisten ja uralilaisten kielten kehitysvaiheista ja eriytymisestä. Laajuudestaan huolimatta (yli 60 sivua!) artikkelista on tullut ydinosiltaan pelottavan tiivis luetelo, jossa näiden kahden laajan kielikunnan eri haarojen ja eri aikatasojen kielimuodot yhdistetään kukin johonkin arkeologien paikantamaan ja ajoittamaan kulttuuriin tai kulttuurikompleksiin. Kun kysymyksenasettelu on näin valtavan laaja ja kunnianhimoinen, yksityiskohtainen argumentointi tietenkin vaatisi satoja sivuja ja täyttäisi moniosaisen teossarjan. Siitä huolimatta lukijassa herää lievä kapinamieli: onko tosiaankin näin selvää ja varmaa, että kullakin kulttuurilla on aina ollut "oma" kielensä tai päinvastoin? Näin varsinkin kun muualla kirjassa, etenkin Ante Aikion artikkelissa, kulttuurin, kielen ja etnisyyden helppoa ja houkuttelevaa samastamista on painokkaasti arvosteltu.

Kielten historian yksityiskohtia

Useimmat kirjan kielitieteellisistä artikkeleista eivät niinkään tavoittele suuria synteesejä vaan paremminkin kokoavat tutkimustuloksia kirjoittajansa omalta erikoisalalta. Tiit-Rein Viitso taulukoi ja systematisoi tärkeimpien metallien nimitysten historiaa itämerensuomalaisissa kielissä ja esittää mielenkiintoisen joskin hennonlaisesti perustellun uuden etymologian: ikivanha *waški ~ *wäškä, jonka jatkajat eri suomalais-ugrilaisissa kielissä merkitsevät eri metalleja (esim. sm *vaski*, unk *vas* 'rauta'), voisi olla kulunut ja hämärtynyt yhdyssana. Samaan tapaan kuin nykyviron *veski* 'mylly'

(< **vesi+kivi*) myös *waški voisi sisältää epäsäännöllisesti lyhentyneen sanan 'kivi', ja sanan alkuosa puolestaan olisi johdettu vanhasta indoiranilaisesta lainasanasta *vašara (> sm *vasara*), jonka loppuosa olisi uudelleentulkittu suffiksiksi. Karl Pajusalun "Phonological innovations in the Southern Finnic languages" on hyödyllinen, tiivis yhteenveto eteläisten itämerensuomalaisten kielten äänneellisistä ominaispiirteistä. Petri Kallion artikkeli "The prehistoric Germanic loanword strata in Finnic" puolestaan päivittää tiiviisti sen, mitä itämerensuomalaisen kielten vanhemmista germaanisista lainasanoista tiedetään ja mitä niiden perusteella voi päätellä.

Riho Grünthal ("The evidence of Baltic loanwords in Mordvinic") analysoi kriittisesti mordvalaiskielten balttilaista lainasanastoa. Varmoja balttilaislainoja mordvassa on Grünthalin mukaan vain muutama tusina, ja artikkelissa käsitellään yksityiskohtaisesti 36 etymologiaa. Näin ollen kontaktit eivät Grünthalin mielestä ole olleet kovin intensiivisiä. Toisaalta voisi huomauttaa, että sanojen joukossa on kulttuurisanaston ohella myös maastoon, tila- ja sosiaaliin suhteisiin liittyvää perussanastoa, ruumiin-osannimityksiä ja niin edelleen, esimerkiksi *l'ija* 'toinen, muu', *potmo* 'sisus, maha', *simeň* 'heimo, suku', *vir* 'metsä'. Samanlaisia, osaksi samojakin sanoja on lainautunut baltista myös itämerensuomeen, missä näiden sanojen semantiikan on perinteisesti katsottu kertovan nimenomaan kontaktien tiivyydestä – ja myös typologisten tutkimusten valossa vaikuttaa siltä, että tämäntyyppiset sanat lainautuvat vähemmän herkästi (ks. Haspelmath & Tadmor toim. 2009).

Balttilaislainojen parissa liikkuu myös Santeri Junntila ("The prehistoric context of the oldest contacts between Baltic and Finnic languages"), joka aluksi esittää yleiskatsauksen itämerensuomalais-balttilaisten kontaktien – ja sen myötä yli-

päätään itämerensuomalaisten esihistorian – tutkimushistoriaan ja sen jälkeen tiiviin, aihepiireittäin ryhmitellyn ja kriittisesti arvioitun balttilaisten etymologioiden luettelon. Artikkelin on oiva, ajantasainen vastine tähän asti kirjallisuudessa usein siteeratuille Suhosen (1980, 1988) artikkeleille.

Fennougriistiikan naapurialoja edustavien kielitieteilijöiden artikkeleita on teoksessa kaksi. Guus Kroonen ("Non-Indo-European root nouns in Germanic: evidence in support of the Agricultural Substrate Hypothesis") käsittelee muutamia vanhoja kulttuurisanoja, jotka germaanisissa kielissä ovat perua jostakin sittemmin kadonneesta vanhan Euroopan kielestä (*arwīt- 'herne', *gait- 'vuohi', *hñit- 'saivar', *hnut- 'pähkinä', *edīs- ~ *dīsī- 'ylhäinen nainen'). Suomessa viime vuosikymmeninä käydyt keskustelut kannalta kiintoisinta tässä lienee, että vahvistamalla niin sanottua maataloussubstraattihypoteesia artikkeli lyö kenties viimeisen naulan sen oletuksen arkkuun, jota meillä näkyvimmin on puoltanut Kalevi Wiik (2002: 133; ks. myös esim. Tirkkonen 2012). Maataloussubstraattihypoteesilla tarkoitetaan, että indoeurooppalainen kielimuoto ei ollut, kuten Wiik väitti, etelästä uuden elinkeinon myötä leviävä "maanviljelijöiden lingua franca", vaan se levisi Euroopassa ennestään maata viljelleen alkuperäisväestön keskuuteen. Slavisti Willem Vermeer ("Why *Baba-Yaga*? Substratal phonetics and restoration of velars subject to the Progressive Palatalization in Russian/Belorussian and adjacent areas [appr. 600–900 CE]") pohtii tapauksia, joissa progressiivinen palatalisaatio ei venäjässä ole toteutunut. Esimerkiksi venäläisten satujen noita-akan nimityksessä *Bába-Jagá* alkuperäisen *ęga-muodon odotuksenmukainen jatkaja olisi **jazja. Tämä slaavilaisen äännehistorian erikoiskysymys liittyy suomensukuisten kansojen esihistoriaan sikäli, että il-

miön juuret ovat Novgorodin ja Pihkovan seudun murteissa, jotka ovat monessa suhteessa poikkeuksellisia – ja tämän poikkeuksellisuuden syynä saattaa olla suomensukuinen substraattivaikutus.

Muuttoliikkeet, jatkuvuus ja etnohistorian peruskysymykset

Kaiken kaikkiaan vaikuttaa siltä, että käsitteet suomalaisten ”juurista” ja ”alkukodista” ovat jälleen kerran muuttamassa uusimman tutkimuksen valossa. ”Suomeen-soututeoria”, se ajatus, että suomen kieli olisi pitkään kehittänyt josakin nykyisessä Virossa ja levinnyt vasta Kristuksen syntymän aikoihin asumattomaan Suomeen (siis asumattomaan metsissä liikkuvia ”lappalaisia” lukuun ottamatta, jotka historiankirjoitus mielellään täysin unohti), väistyi 1900-luvun loppupuolella silloisten uudempien tutkimustulosten vaikutuksesta. Arkeologit alkoivat korostaa asutuksen jatkuvuutta, kielitieteen tutkimustulokset taas siirsivät kontaktit (esi)balttien ja (esi)germaaniensa kanssa yhä kauemmaksi menneisyyteen sekä molemmille puolille Suomenlahtea. Monet valtavirtatutkijat uskoivat niin sanottuun laajaan alkukotiin eli arvelivat kantaauralin puhuma-alueen voineen ulottua Volgalta tai Uralilta Baltiaan asti, ja uralilaisen kielimuodon leviäminen Itämeren alueelle yhdistettiin niin kutsutun tyyppillisen kampakeramiikan leviämiseen vuoden 4000 eKr. jälkeen.

Nyt tämä näkemys alkaa puolestaan rakoilla. Petri Kallio (2006) on esittänyt, että uralilainen (tai: suomalais-ugrilainen) kantakieli voitaisiin ajoittaa selvästi myöhäisemmäksi, ja tämä ajoitus sopisi yhteen myös sen oletuksen kanssa, että suomalais-ugrilaisen kielimuodon leviäminen liittyisi niin sanottuun Sejma-Turbino-ilmiöön. Tällä ilmiöllä, jonka arkeologit sijoittavat noin vuosiin 1900–1600 eKr., tarkoitetaan tekstiilikeramiikan ja pronssiesineiden voimakasta levittäyty-

mistä, ilmeisesti kansainvälisen kauppia- ja välittäjäverkoston avustuksella, yliseltä Volgalta sekä länteen Baltian ja Suomen alueelle että itään Etelä-Siperian Sajanyvuoristoon saakka. Samaan hypoteesiin päättyy myös Asko Parpola tässä esitellyn kirjan artikkelissaan.

Ajoitusten ja paikoitusten ohella muuttuvat myös näkemykset uralilaisen kielikunnan rakenteesta. Siinä, missä 1900-luvun lopulla asetettiin vastakkain binaarinen, joka rekonstruktiossa vain kahtia jakautuva sukupuu sekä niin sanottu kampa- tai pensasmalli, nykyään alkaa hahmottua jonkinlainen kolmijako: itäuralilainen ryhmä (samojedi- ja ugrilaiset kielet), keskiryhmä (permiäläiskielet ja mari) sekä länsi- tai luoteisryhmä, johon kuuluvat itämerensuomalaiset, saamelais- ja mordvalaiskielet sekä ilmeisestikin joukko sammuneita nykyisen Pohjois- ja Keski-Venäjän kieliä. Selkeimmin tämän puolesta lienee argumentoinut Jaakko Häkkinen (2007, 2009), ja tähän näkemykseen yhtyy myös Parpola tämän artikkelissaan. Näiden ajatusten esiinnou- suun on vaikuttanut paitsi etymologisen ja kielihistoriallisen tutkimuksen edistymisen ylipäättään myös erityisesti substraattitutkimus, joka nostaa esiin sen usein unohdetun tosiseikan, että Euroopan kielten esihistoriaa ei voida kuvata pelkästään nykyään tunnettujen kielikuntien ja kielten avulla –, ja joka myös muistuttaa siitä, miten etninen identiteetti on historian pyörteissä vielä hauraampi ja haihtuvampi asia kuin kieli, kulttuuri tai geeniperimä.

Tässä mielessä kirjan kenties arvokainta antia on artikkeli, jonka olen tarkoituksella säästänyt tämän arvostelun loppuun, sokeriksi pohjalle. Ante Aikio (tai saamelaisittain *Luobbal Sámmol Sámmol Ante*) on aiemmin (Aikio 2004) tavallaan rehabilitoinut niin sanotun protolappi-hypoteesin eli osoittanut, että nykyisissä saamelaiskielissä on runsaasti ainesta, joka palautuu pohjoisimman Fennoskandian varhaisempaan, sittem-

min kadonneeseen kieleen (tai kieliin). Nyt hän hahmottelee laajassa kirjoituksessaan ”An essay on Saami ethnolinguistic prehistory” skenaarion, jossa suurinta osaa nykyisestä Suomesta, sen eteläisimpiin osiin saakka, asuttivat rautakaudella eteläisten saamelaissukuisten kielimuotojen (*Lakeland Saami*) puhujat.

Eteläisessäkin Suomessa on jo kauan tiedetty olevan saamelaisperäistä paikannimistöä, ja viime vuosina sitä on systemaattisella tutkimuksella löydetty lisää. Nämä sittemmin sammuneet eteläiset saamelaiset kielimuodot saattoivat poiketa paljonkin nykyisten saamelaiskielten esimuodoista, eikä tietenkään voida väittää, että niiden puhujilla olisi kaikilla ollut sama elämäntapa saati yhtenäinen etnokulttuurinen kansakuntidentiteetti samaan tapaan kuin moderneilla, kansallisen heräämisen kokeneilla saamelaisilla – mutta tietyt saamen kielelle tyypilliset äännepiirteet ovat niistä todettavissa. Suomen kieli (tai paremminkin: itämerensuomen pohjoiset murteet) taas on Aikion mukaan Suomessa varsin myöhäin tulokas, joka on syrjäyttänyt saamen kielen eteläiset muinaismurteet suurissa osissa Suomea vasta keskiajalla. Esimerkiksi suomen ja viron kielen läheistä sukulaisuutta olisi mahdotonta selittää, jos näiden kielten puhujia olisi Suomenlahti erottanut toisistaan tuhansien vuosien ajan.

Viimeistä sanaa tämän Suomeen-souteteorian maineenpalautuksen suhteen ei varmaankaan vielä ole sanottu. Toisaalla tässäkin teoksessa Petri Kallio muistuttaa, että germaanista itämerensuomalaiseen (selvästikin ei saamelaistyyppiseen) kielimuotoon lainatut vanhat paikannimet, kuten *Eura* ja *Kymi*, todistavat sekä germaanien että itämerensuomalaisten vanhasta läsnäolosta eteläisessä Suomessa. (Voi tietenkin kysyä, voisivatko ne olla muuttajien mukanaan tuomia siirrynnäisnimiä.) Olennaisinta Aikion kirjoituksessa ei kuitenkaan ole Suomen todista-

minen ”saamelaisten alkuperäiseksi kotimaaksi” – itse asiassa *Lakeland Saami* on Aikion mukaan levinnyt suureen osaan Suomea suhteellisen nopeasti ja vasta suhteellisen myöhään, rautakaudella, varmaankin peittäen alleen taustaltaan tuntemattomia substraattikieliä (*Palaeo-Lakelandic*) – vaan tiettyjen piintyneiden harhakäsitysten asiallinen kritiikki. Vakavatkin tutkijat ovat oudon alttiita samastamaan kielitieteen rekonstruoimat kielimuodot ja arkeologien konstruoimat ”kulttuurit”. Mikä vielä vaarallisempaa, laajoja alkukotialueita ja pitkään kestäneitä, stabiileja välikantakielivaiheita oletetaan, jotta ei tarvitsisi tunnustaa ilmeistä tosiasiaa: rekonstruoitavissa olevien esihistoriallisten kantakielten rinnalla ja lomassa on puhuttu lukuisia sittemmin tykkänään kadonneita muinaisikieliä.

Esihistoriamme ei muodostu niinkään esi-isiemme, oman ”ikuisiksi” kokonaisuudeksi kuvitellun kansamme vaelluksista kuin kielenvaihtoista ja etnisten identiteettien muutoksista. Tutkimuksen tulevat haasteet ovat historiallisen sosiolingvistiikan menetelmien kehittämisessä: mitä ja miten voidaan päätellä siitä, mitä muinaisissa monikielisyy-, kielikontakti- ja kielenvaihtotilanteissa on saattanut tapahtua?

Lopuksi

Kokoomateosten tyypillistä hajanaisuutta *A linguistic map of prehistoric Northern Europe* ei kykene välttämään: Parpolan hengästyttävää ”totaalisynteesiä” lukuun ottamatta eri tieteenalat eivät siinä kovin paljoa keskustele keskenään, ja useimmat monitieteiset johtopäätökset jäävät varovaisiksi ja alustaviksi. Toisin kuin otsikko lupaa, mitään esihistoriallisen Pohjois-Euroopan kielimaiseman karttaa ei kirjan perusteella vielä piirry. Kirjan painoasu on miellyttävä ja laadukas, mutta englannin kieleen on tarkistuksesta huolimatta

jäänyt joitakin omituisuuksia: esimerkiksi mordva ja itämerensuomi ovat ”säätäneet” *mm*-geminaatan (*adjusted*, ilmeisesti tarkoitetaan *adopted*), ja useampaan otteeseen tekijät tai toimittajat ilmoittavat ”syyttäen (joskin todisteitta) väittävänsä” (*allege*) jotakin, kun tarkoitus ilmeisesti on ”olettaa” (*assume*).

Pienistä teknisistä moitteista huolimatta kirjan toimittajat ansaitsevat suurkiitoksen mielenkiintoisesta ja ajantasaista tutkimustietoa tarjoavasta teoksesta. Sen artikkelit ovat tärkeitä tutkimusalueidensa kartoituksia, joihin tullaan viittaamaan vielä monesti ja joiden toivoisi leviävän mahdollisimman laajalle myös kansainväliseen kulutukseen.

JOHANNA LAAKSO
etunimi.sukunimi@univie.ac.at

Lähteet

- AIKIO, ANTE 2004: An essay on substrate studies and the origin of Saami. – Irma Hyvärinen, Petri Kallio & Jarmo Korhonen (toim.), *Etymologie, Entlehnungen und Entwicklungen. Festschrift für Jorma Koivulehto zum 70. Geburtstag* s. 5–34. Mémoires de la Société Néophilologique de Helsinki 63. Helsinki: Société Néophilologique.
- CARPELAN, CHRISTIAN – PARPOLA, ASKO – KOSKIKALLIO, PETTERI (toim.) 2001: *Early contacts between Uralic and Indo-European. Linguistic and archaeological considerations*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 242. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- FOGELBERG, PAUL (toim.) 1999: *Pohjanpoluilla. Suomalaisten juuret nykytutkimuksen mukaan*. Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk 153. Helsinki: Societas Scientiarum Fennica.
- HASPELMATH, MARTIN – TADMOR, URI (toim.) 2009: *Loanwords in the world's languages. A comparative handbook*. Berlin: De Gruyter Mouton.
- HÄKKINEN, JAAKKO 2007: *Kantauralin murteutumisen vokaalivastaavuuksien valossa*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston suomalais-ugrilainen laitos. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe20071746>.
- 2009: Kantauralin ajoitus ja paikannus. Perustelut puntarissa. – *Suomalais-Ugrilaisen Seuran Aikakauskirja* 92 s. 9–56. <http://www.sgr.fi/susa/92/hakkinen.pdf>.
- KALLIO, PETRI 2006: Suomen kantakielten absoluuttista kronologiaa. – *Virittäjä* 110 s. 2–25.
- SUHONEN, SEPPÖ 1980: Balttilaisten lainojen levikistä ja merkityspiirteistä itämerensuomalaisissa kielissä. – *Virittäjä* 84 s. 189–210.
- 1988: Die baltischen Lehnwörter in den finnisch-ugrischen Sprachen. – Denis Sinor (toim.), *The Uralic languages*, s. 596–615. Leiden: Brill.
- TIRKKONEN, JANI-MATTI 2012: ”Lopullinen totuus pohjoiseurooppalaisten alkuperästä”? Kalevi Wiik vallankumouksellisen paradigman edustajana juuret-kiistassa. Pro gradu -tutkielma. Itä-Suomen yliopiston yleisen kielitieteen laitos. http://epublications.uef.fi/pub/urn_nbn_fi_uef-20120723/urn_nbn_fi_uef-20120723.pdf.
- WIİK, KALEVI 2002: *Eurooppalaisten juuret*. Jyväskylä: Atena.